

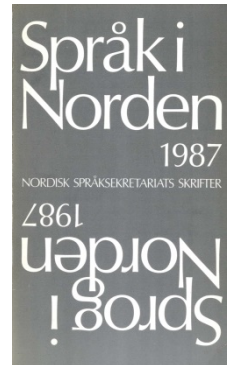
Sprog i Norden

Titel: Sproget i radio og tv. Dansk bidrag til de nordiske sprognævns årsmøde 1986

Forfatter: Jørn Lund

Kilde: Sprog i Norden, 1987, s. 17-30

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sproget i radio og tv

Dansk bidrag til de nordiske sprognævns årsmøde 1986

Af Jørn Lund

Få sproglige emner interesserer danskerne så meget som sproget i Danmarks Radio. Det kan der være mange grunde til. Medicoplevelser er generelt et fælles anliggende for befolkningen i et land, der indtil for nylig har givet radio og tv-monopol til én og kun én statsinstitution. Ved visse lejligheder ser mere end 2/3 af landets befolkning det samme program, og alene dette giver en stor fælles referenceramme. Sådan er det givetvis overalt i Norden. Og overalt beskæftiger billedugeblade sig med mediestof og personer kendt netop derfra: sportsfolk, skuespillere, studieværter m.fl. I bitre stunder kan man opfatte det som et af de sidste nationale samlingspunkter i fredstid, at vi i det mindste kender stort set de samme folk fra medierne. Og hvordan skal det så gå, når satellit-tv vinder indpas? Det er regulære overvejelser, man kan gøre sig i en periode, hvor historisk bevidsthed og sprogligt fællesskab kun er emner, man taler om ved særlige lejligheder – og noget måske kun få mennesker gør sig tanker om. Men medierne er vi endnu fælles om, selv om mediegrænserne ikke følger lande- eller sprogrænser og slet ikke vil gøre det i fremtiden.

En anden grund til mediesprogets prominente placering i den sproglige bevidsthed er det forhold, at det er gennem denne kanal, de sproglige nydannelser transporteres, ofte til hele landet. Meget få nydannelser *skabes* i de elektroniske massemedier, men de spredes hastigt ad den vej. Og lever man i et samfund med mange og hurtigt forløbende sproglige udviklinger, ja så vil man som lytter og seer let komme under påvirkning eller i det mindste registrere tidens nydannelser.

En tredje grund til interessen for sproget i radio og tv er det forhold, at det ikke kun har ændret sig i takt med samfundets generelle sprogudvikling, men også som en følge af nye normer inden for Danmarks Radio. Opfattelsen af, hvad der er godt

radio- og tv-sprog, har ændret sig hastigere, end mange iagttagere har brudt sig om.

Endelig er det lettere at fastholde sproglige iagttagelser, når man som seer og lytter er på afstand af den, der taler. Er man selv direkte involveret, vil man kun sjældent afspore en samtale for at delagtiggøre et medmenneske i den kendsgerning, at vedkommende taler et sprog, der er påfaldende for en. Men sidder man godt beskyttet i tv-stuens mørke, er man naturligvis friere stillet med hensyn til at give udtryk for sine iagttagelser og vurderinger – og dermed fastholde og viderebringe dem.

Vi skal nu først skitsere de elektroniske massemediers korte sproghistorie. Derefter belyses de reaktioner, der når frem til dagspressen og til Danmarks Radio; senere ser vi på de sproglige overvejelser og undersøgelser, der kun sjældent når frem til den brede offentlighed, og til sidst gives der et rids af den aktive sprogrøgt inden for institutionen.

MEDIESPROGET FØR OG NU

Den forhistorie, jeg kort opruller i det følgende afsnit, er nok dansk, men den er også nordisk. Min læsning af svensk, norsk og finsk litteratur inden for feltet har også i detaljen vist så mange lighedspunkter, at min bekymring for at spille mine kollegers tid med særdanske overvejelser er blevet reduceret.

Da Danmarks Radio, Statsradiofonien, i 1925 påbegyndte sine udsendelser, gjorde man sig sit sproglige ansvar klart. Det var i en periode, hvor de herskende normer var indiskutable: det bedste talesprog var det klassiske rigsmål, og de bedste udøvere var de store skuespillere. Som Statsradiofoniens første chef valgte man kgl. kammersanger Emil Holm, en mand med faste forestillinger om rigtigt og forkert, om smukt og mindre smukt!

Et klokkerent rigsmål, en velfungerende stemme og en distinkt udtale var uomgængelige krav til de medarbejdere, Emil Holm knyttede til sig. Baggrunden var ikke blot tidens æstetiske konventioner, en del af den kunne finde sin begrundelse i transmissionstekniske forhold: både sender- og modtagerudstyr var af en sådan kvalitet, at der måtte tales både langsomt og distinkt, hvis lytterne skulle have udbytte af udsendelserne. Som scene-

kunstner var Emil Holm fortrolig med sådanne vilkår, og resultatet blev, at ingen i de første år fik adgang til mikrofonen, medmindre chefen havde godkendt deres sprog. Hvad der fik endnu større betydning var dette, at den første generation af chefer blev opflasket med de samme normer. Selv en forholdsvis perifer, løs medarbejder måtte honorere de strenge krav. Den første underviser på Statsradiofoniens engelskurser, den senere rektor P. O. Boisen, har fortalt mig, at han ved mikrofonprøven af chefen selv fik ordre til at stå med oprejst pande foran mikrofonen – som fremsagde han en monolog fra Det Kongelige Teaters scene. Forfatteren Karl Bjarnhof førte Emil Holms linie videre, dog med større vægt på det personlige mundtlige udtryk.

I radioens barndom var de fleste udsendelser manuskriptstøttede; som regel var der tale om oplæsning. Det bedste sprog var det planlagte sprog, og det vakte opmærksomhed, når nogen vovede sig ud i reportagen og gav sig det spontane talesprog i vold. Det var løjer, når en medarbejder var ude med "den nysgerrige mikrofon", og man kunne ofte høre, at der var gået grundige samtaler forud for spontaniteten.

Som et kuriosum kan jeg anføre, at da radioens børnemedarbejder, han hed karakteristisk nok Onkel Oplæser, gæstede den jyske provinsby, hvor jeg voksede op, skulle vi børn gennem flere generalprøver og adskillige samtaler, før man for alvor kunne begynde på optagelserne, og eventuelle fejltrin kunne let klippes bort, for der var ikke tale om direkte udsendelser. Vi skulle have en historie at fortælle, og lærerne på skolen havde valgt tre af os ud. Én havde været i udlandet og kunne fortælle om Schweitz ("husk at fortælle om de høje bjerge, min dreng!"), én kunne spille klaver ("Spejder march"), og én var søn af skoleinspektøren. Vi var – pudsigt nok – alle sprogligt set blandt de mest rigsmålnære, og vores forældre hørte til provinsbyens bedre lag, socialt set.

I dag er Børne- og Ungdomsafdelingen blevet en selvstændig enhed med særlig interesse for spontant, ubearbejdet sprog, ofte formidlet gennem telefonen og i hvert fald ikke underkastet æstetisk kontrol. De personer, man beskæftiger sig med, anvises ikke gennem skolevæsenet ad kommandovejen. Man er problemorienteret og opsøger hellere kritiske end veltilpassede børn. Det giver et fuldstændig anderledes sprogligt resultat.

Også nyhedsafdelingernes sprog har ændret sig, dog ikke helt så meget. I radioens barndom var rigsmålskravet særlig ivrigt håndhævet netop der, og alle midaldrende og ældre danskere er vokset op med disse autoritative mandsstemmer, der meddelte uomstødelige kendsgerninger med et absolut minimum af følsomhed over for tekstens indhold. Langsomt, men sikkert er den sproglige variation blevet større, man får navne på medarbejderne – en detalje måske, men en brik, der viser, at Danmarks Radio i stigende grad ønsker at understrege, at det ikke er virkeligheden selv, der træder frem, men resultatet af nogle menneskers bearbejdelse af stoffet.

En omkostning ved variationen er det, at ikke så få uprofessionelle oplæsere kommer til mikrofonen. De gamle radioaviser var generelt langt sikrere på dette felt. Herom senere. Men variationen opnås også ved, at flere og flere indslag fremlægges af korrespondenter og medarbejdere "on location", af medarbejdere med særlige specialområder, som de selv orienterer om. Oplæserens andel af fladen er mindsket. – En positiv nydannelse er i øvrigt bruddet med et ca. 40-årigt kønsmonopol. Kvinder har fået plads i nyhedsformidlingen, og det er gået uden problemer, selv om der faktisk *var* folk, der hævdede, at lytterne ville blive distraherede, og at tilliden til nyhedsstoffets pålidelighed ville mindskes.

Også i de seneste år er der sket mærkbare nydannelser, af hvilke en del har bevirket en reduktion af de sprogligt formede informationer til fordel for de billedlige, ligesom musikalske indslag i stigende grad bringes ind som akkompagnement til eller variation af de sproglige forløb. For mange medarbejdere er sproget et kedeligere udtryksmiddel end billede og musik, og man synes at mene, at man bedre kommer lytterne i møde, hvis man skærer ned på det sproglige.

Disse ændringer af udtryksmidlerne er kommet som en glidende bevægelse gennem årene, men de er åbenbare for enhver, der lytter til gamle radioudsendelser eller ser tv fra fjernsynets barndom – genrer der er meget populære i disse år.

På unge mennesker kan bare 15 år gamle udsendelser virke forhistoriske – ikke mindst på grund af sproget. På ældre mennesker, hvis normer er grundlagt tilsvarende tidligere, virker visse moderne udsendelser til gengæld stærkt provokerende i deres

sproglige form.

Allerede for 10 år siden var rigsmålsdominansen truet. En af mine studerende skrev et speciale om udtalen i Danmarks Radio og klassificerede i den anledning i samarbejde med mig sproget i hvert eneste talt minut gennem en uge på alle radioens programmer. Det var ressourcekrævende, også mht. bånd!

Blandt resultaterne kan nævnes, at rigsmålet havde sin sikreste bastion blandt de såkaldte continuity-spekere, dem der annoncerer de løbende programmer. Også de fleste nyhedsoplæsere talte rigsmål: 3/4 af tiden var oplæsning på rigsmål. 1/8 viste svag provinsiel farvning af rigsmålet, 1/8 viste svagt lavsocialt korreleret udtale.

Til gengæld var Børne- og Ungdomsafdelingens udsendelser gennemgående præget af en moderne, let lavsocialt præget københavnsk udtale – det gjaldt i hvert fald for 2/3 af taletiden. Kun 1/5 af tiden udfyldtes af medvirkende, der talte rigsmål. Men Børne- og ungdomsafdelingens udsendelser beslaglagde i den pågældende uge kun 6–7 procent af sendetiden.

Ser vi på taletiden under et, viser det sig, at 3/5 af radioens flade udfyldtes af rigsmål, 1/5 af lettere lavsocialt korreleret københavnsk, 1/7 af regionalsprog og en næsten minimal andel udgjordes af dialekttalende.

Umiddelbart vil jeg tro, at rigsmålets dominans gennem de sidste 10 år er svækket. Der høres mere lokaliserbart, provinsielt sprog og mere lavkøbenhavnsk præget. Og jeg er sikker på, at kvindernes andel af sendetiden er forøget. Med beskæmmelse må det konstateres, at den for 10 år siden kun udgjorde 1/5.

Et skridt i retning af større sproglig mangfoldighed indebærer regional- og lokalradioens opblomstring i de senere år. Sammen med min kollega Hans Jørgen Schiødt har jeg gennemlyttet en fuld dags program i Nordjyllands Radio. Dialekt i klassisk forstand stødte vi ikke på, men regionalsproglig lokalfarvning af vekslende styrke forekom forholdsvis hyppigt. Men vi havde begge generelt ventet kraftigere lokalpræg, og vi var overraskede over de mange rigsmålsforekomster.

REAKTIONERNE

Hvordan der rundt omkring blandt seere og lyttere reageres på sproget i radio og tv, kan man naturligvis kun gisne om. En del kritik forelægges for Danmarks Radios forskellige afdelinger, men mange spontane udbrud når kun frem til omstillingsbetjeningen, og endnu flere bliver inden for hjemmets fire vægge. Medarbejderne selv modtager undertiden private henvendelser og kollegiale råd, men den vigtigste kilde til belysning af vurdering af mediesproget er nok trods alt dagbladenes læserbrevsspalter.

Man må naturligvis gøre sig klart, at læserbrevsskribenter ikke er et typisk udsnit af befolkningen. Det er en særlig kategori af skrivekyndige og skrivevante mennesker, ofte med lyst til polemik og med hurtige reaktioner. Der går ikke lang tid, før en impuls materialiserer sig i form af en nedskreven tilkendegivelse. Jeg har ikke udarbejdet statistikker, men det er mit indtryk, at skribenterne med sproglige interesser gennemgående er ældre mennesker med god uddannelsesbaggrund, typisk fx den pensionerede rektor, obersten, speciallægen, overlæreren – og så naturligvis den evige kværuleant NN, som er kendt af enhver af bladets læsere.

Det er udtalen, der giver anledning til de fleste skrivelser. Næsten uden undtagelse ankes der over former, der har rod i lavkøbenhavnsk og/eller er karakteristiske for den yngre generation. Jeg har ikke i en meget stor udklipssamling fundet en eneste klage over landlige dialekter. Som nævnt er dialekt og dialekt-nært sprog da også en sjældenhed, men det forekommer trods alt, men som anført på årsmødet i 1985 har de fleste danskere et useriøst og sentimentalt forhold til de landlige dialekter, der opfattes som pudsige, men gedigne, fredsommelige og kostelige museumsstykker, som ikke provokerer nogen til læserbrevsskriveri. Og dog: ikke helt få efterlyser flere dialekter.

Næstflest bemærkninger er der til det, der af mange opfattes som sjusk: oplæsningsfejl og brug af pausesignaler som æh og øh (det er en yndet sport at tælle sådanne forekomster).

Oversættelsesfejl registreres nidkært – og ikke sjældent med god grund – af en håndfuld sprogkyndige og ihærdige skribenter, der som regel til lejligheden kan fremlægge flere sammensparede

eksempler.

Mange læserbreve handler om påstået misbrug af fremmedord og modeord. Der er i øvrigt blandt skribenterne stor enighed om, hvilke ord der er modeord, og hvilke ord der misbruges. Men i stedet for at oprulle et længere katalog over de forskellige ankepunkter vil jeg prøve at belyse det ubevidste og ofte godt skjulte fælles vurderingsgrundlag for de mange forskellige reaktioner.

RATIONALISERING

I psykologien opererer man som bekendt med begrebet rationalisering som betegnelse for det forhold, at man for sig selv og/eller for andre giver rationelle begrundelser for sine handlinger og synspunkter i tilfælde, hvor man ikke kender eller vil vedstå sine følelsesmæssige motiver. Man fremlægger en fortolkning, der er mere acceptabel for en selv, og modsætter sig ivrigt, hvis nogen tillader sig at opfatte det, man siger, som bortforklaringer.

Efter min opfattelse er mange, men slet ikke alle reaktioner på radiosproget sådanne rationaliseringer. Man skriver ikke "jeg kan ikke lide de lavere lags sprog" eller "det er irriterende, at man kan høre, at radioavisens oplæser kommer nedefra". Så er det bedre i generelle vendinger at påstå, at den eller den udtale er forkert, grim, vulgær osv. Det er sproget, der er sygt!

Ser man på, hvilke udtaletræk der anfægtes, viser det sig imidlertid næsten altid at være dem, der er karakteristiske for lavere lag, og som i de senere årtier har præget børn og unge også hos traditionelt rigsmålstalende samfundsgrupper. Det flade danske a er fx ikke lige lukket i alle sociale lag, selv om nordiske kolleger næppe overhovedet kan registrere nogen nuanceforskelle. Alligevel er disse minimale forskelle genstand for kolossal opmærksomhed.

Ingen af de lyde, der anfægtes, er fremmede for konservativt rigsmål – det er fordelingen af lydinventaret, der er en anden. Der lange a er fx fladt hos alle samfundsgrupper. Vokalkvaliteten vækker kun opmærksomhed, når vokalen er kort. Vi siger fx alle *hane* med en lang, "lys" fremskudt a-lyd, men der er forskel på a-lyden i *Hanne* hos høj og lav. I ord som *folk*, *sådan*, *tosset* kan en "år"-agtig udtale vække anstød – men selve lyden er fælles for os

alle i ord som *borg, hårde, normal*. "År"-lyden er acceptabel i *storken* men ikke i *stokken*. Og siger man "paret", er det i orden, hvis det semantiske indhold er *parret*, men en utilgivelig vulgari- tet, hvis det er *peget*. Lydene er de samme, forestillingerne forskellige.

Når det ikke er lydene selv, der kan være baggrund for skriben- ternes afstandtagen, må det være de forestillinger som vækkes, der begrunder modviljen. De kritiserede udtaler fremkalder ube- hagelige associationer om en livsstil, om nogle sociale vaner, man ikke bryder sig om eller måske frygter.

Alene dette, at ordene fremtræder i en skikkelse, man ikke er vant til, kan give skribenten en fornemmelse af, at der er "skudt ved siden af", at den rigtige form ikke beherskes, eller at der sjusket utilgiveligt. "Han får sine penge for at tale i radioen, og så gider han ikke tale ordentligt." Mange mennesker er så sprog- ligt egocentriske, at de opfatter afvigende former som mislykkede forsøg på at ramme deres egne, korrekte udtaler. Noget sådant er selvfølgelig særlig nærliggende for folk i et land som Danmark med langt færre daglige oplevelser af sproglig variation, end man fx har i Norge.

Det kan naturligvis ligne en kritisk karakteristik at forklare en stor del af protesterne mod radio- og tv-sproget som udslag af ubevidst sproglig egocentri og sociale fordomme. Baggrunden er ikke, at jeg selv skulle være ukritisk, hvilket vil fremgå senere. Jeg vil heller ikke på nogen måde fordømme kritikerne. Det er ofte sympatiske, ja undertiden generelt fremskridtsvenlige men- nesker, der simpelt hen ikke har magtet at følge med i den galopperende danske sprogudvikling, og som derfor klynger sig til de vedtagne normer. Jeg ser majonæsekrigen i sommeren 1985 i samme perspektiv.

ÆSTETIK OG POLITIK

Hvis tendenser og reaktioner er som anført ovenfor, kan æstetisk afstandtagen få måske utilsigtede politiske konsekvenser, idet en imødekomelse af kritikken kan føre til, at medarbejdere, der er rekrutteret uden for de traditionelt rigsmålstalende kredse, i givet fald måtte formenes adgang til mikrofonen – og det vil ofte være

medarbejdere med lavere social baggrund.

Det ville givetvis glæde dem, for hvem flade a'er og andre københavnske nyudviklinger i forvejen er knyttet associativt til politisk venstreorientering. Ikke sjældent møder man i kritikken af Børne- og Ungdomsafdelingens sprog en sammenkædning af udtale, pædagogik og politik. "Disse medarbejdere vil trampe på alt, nedbryde normerne og respekten for det etablerede og forgifte æteren med deres socialistiske propaganda og flade a'er", hedder det et sted. Ja selv blandt sprogforskere cirkulerer der naive, sociolingvistiske anekdoter om et påstået udtaleskifte hos den venstreorienterede del af 68-generationen, der i solidaritet med arbejderne taler deres sprog og forkaster forældrenes. Hvis sådanne tilfælde eksisterer, er de i hvert fald sjældne. Jeg kender enkelte, både overklassebørn og politikere, der gerne ville foretage et konsekvent skift i sociolekt, men jeg kender ingen, for hvem det er lykkedes.

DE FAGLIGE REAKTIONER

Meget få kritikere beskæftiger sig med forståelsesproblemer eller mere overordnede vurderinger af de synspunkter på stoffet, der kan være indbygget i valg af ord og fremstillingsform.

Sådanne emner behandles stort set kun i afhandlinger og artikler for et snævrere akademisk publikum. Nogen udbredelse og gennemslagskraft har dog udgivelser, der behandler den såkaldte sprogløft. I forbindelse med udgivelsen af et lille hæfte fra Statens Informationstjeneste om svære ord i hverdagen har der fx været en del skriveri, men emnet er jo ikke kun et anliggende, der vedrører ætremedierne, og perspektivet i det er af generel samfundsmæssig interesse. I øvrigt er de danske tests af mindre omfang og rækkevidde end de svenske.

Kritikken af de overordnede synsvinkler eller indbyggede vurderinger er i den brede offentlighed sjældent sprogligt funderet og ytrer sig som regel i generelle påstande om venstre- eller højreorientering.

Den snævrere offentlighed, sprogforskernes og ideologikritikernes interne, bygger på analyser af indsamlet materiale og kan undertiden rumme tankevækkende resultater. Fra Danmark kan

nævnes Frands Mortensens analyse af radioavisen (Mortensen 1972), en gennemgående nyhedsudsendelse, der karakteriseres som kedelig, uvarieret, fjern fra talesproget, svær at forstå, abstrakt og politisk manipulerende og passiviserende. Bogen fik stor udbredelse blandt sprogbrugsanalytikere og studerende, og den indeholdt en række iagttagelser mht. upersonlig fremstillingsform, agentivstrygninger m.v., som har sat sig spor, måske mere i sprogbrugsanalysen end i radioavisen.

Sprogforskeren Klaus Kjølner har ligeledes gennem bidrag inden for vidt forskellige genrer i en længere årrække beskæftiget sig med mediesprog, og med forholdet mellem seere, lyttere, mediefolk og politikere. Udgangspunktet har været analyser af politisk sprogbrug, arbejder, der ikke har holdt sig inden for sætningsgrænsen, men har fået særligt perspektiv ved dels at omfatte en stærkt udbygget argumentationsanalyse, dels ved at beskæftige sig med hele kommunikationsforløbet, altså også modtagerforhold og samfundsmæssige vilkår.

Et af hans seneste bidrag står at læse i Retorisk Festskrift og rummer bl.a. flg. passus: "Tvinger man en suverænt sortsnakkende politiker til at snakke forståeligt, og forbyder man alle absurde indslag i tv-avisen, ja så bliver kassen simpelt hen meget kedeligere at sidde foran." Det viser, hvor sammensat situationen er. Kommunikationsproblemerne er ikke løst med, at ord og begreber bliver forståelige. Skal nyhederne følges med interesse, må de også have en underholdningsværdi – et begreb på godt og ondt. Desværre ses det onde ikke godt nok i disse år!

Klaus Kjølner har selv taget konsekvensen af sit standpunkt og har forsøgt at råbe politikere, mediefolk, ja hele offentligheden op med nogle meget provokerende, velskrevne, morsomme og underfundige bidrag inden for fiktion og essayistik: Aktiv Seer (Kjølner 1977) og Sprogets vej til sindets fred (Kjølner 1982).

Selv om de hver for sig er gået helt andre veje, står både Frands Mortensen og Klaus Kjølner i gæld til Erik Hansens to tidligere publikationer: Reklamesprog 1965 og Ping og Pamper-sprog 1972, der netop udvidede perspektivet i det sproglige analysearbejde.

Mange af de væsentligste udsendelser bygger på oplæsning, bl.a. flertallet af nyhedsudsendelserne. Alligevel har fagfolk med rette kunnet påpege mange eksempler på uacceptable forsyndel-

ser netop på dette felt, der i påfaldende ringe grad nyder menige sprogkritikers beivågenhed, selv om oplæsningens kvalitet har langt større betydning for tilgængeligheden end vokalnuanancerne i udtalen. Lone Rørbech fra Institut for Retorik på Københavns Universitet har fremlagt nogle præcise og velgennemførte analyser af oplæsning i radio og tv's nyhedsudsendelser, analyser hvis resultater har stor brugsværdi, men næppe en tilsvarende gennemslagskraft, selv om de også er publiceret i kronikform og direkte fremlagt for en kreds af nyhedsformidlere.

Også Modersmål-Selskabet har beskæftiget sig kritisk med mediesproget på vidt forskellige niveauer i publikationen Dansk i æteren (Hvor går vi hen 3, 1983), og jeg har selv i artikler, radioudsendelser og i kronikbidrag søgt at belyse emnet, specielt i sidste halvdel af 70-erne.

RADIO OG TVs EGNE INITIATIVER

I 1940 nedsatte Statsradiofonien et sprogudvalg, der fik til opgave at bedømme radiosproget og fremme god og rigtig udtale. Som sproglig sagkyndig var professor, dr. phil. Johs. Brøndum-Nielsen tilknyttet, og det blev overladt hans datter, mag. le art. Ulla Albeck at udarbejde et hæfte med gode råd og (navnlig) advarsler, karakteristisk nok med titeln "Farlige Ord – en Rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog." Der blev advaret mod provinssialismer og mod vulgær udtale, dvs. københavnsk lavsociolekt. Publikationen udkom i 1942, altså under besættelsen, hvor den opfattelse, at dansk sprog skulle værnes, også kunne indebære en sænkning af tolerancetærskelen.

I 1965 oprettes der et nyt sprogudvalg. I de mellemliggende år er normerne både i samfundet og i radioen blevet en smule løsere, men vigtigere er det måske, at normerne overhovedet står til debat og ikke længere er implicitte. Ikke sjældent argumenterer det nye sprogudvalg i sine interne papirer med gode råd og vink, og som regel på baggrund af kommunikative overvejelser. Den anbefalede form hævdes at være den mest effektive, den, der er mest upåfaldende, og dermed den, der bedst bærer budskabet lige igennem. Det er imidlertid interessant, at det sprog, der er det implicitte ideal, er nøjagtig det samme rigsmål, som det gamle

sprogudvalg ikke fandt anledning til at begrunde sin præference for. Henning Skaarup har i Sprog i Norden 1974 kort gjort rede for nogle tanker bag det sprogudvalgsarbejde, han var med til at udføre, og som i første del af 70'erne ebbede ud.

I mange år var det en fryd for forskere at sætte sprognormerne til debat, at vise normernes foranderlighed og deres sociale forankring. Samtidig understregede man forskningens overvejende deskriptive karakter, og tilbage stod offentligheden uden klar vejledning fra de professionelle. Private initiativer så dagens lys, og modvilje mod brud på traditionelle normer blev kanaliseret gennem publikationer og læserbreve, stort set uden sprogfolks medvirken. Til gengæld klippede sprogfolkene ivrigt de naive indlæg ud af aviserne og gjorde dem til eksamensopgaver for bedrevidende studenter. I de år havde Danmarks Radio ikke noget sprogudvalg, og den interne kritik ingen fast platform.

I 1985 skete der igen noget. Erik Hansen blev knyttet til Danmarks Radio som sprogkonsulent, blandt andet med den opgave at udsende et månedligt sprogbreve. Det er først og fremest nyhedsudsendelserne, der er hans ansvarsområde, men principielt kan han kommentere hvad som helst. Brevene indeholder dels ganske korte bemærkninger, kritik, råd og anvisninger af typen: Sådan skal det være! dels længere overvejelser om formidlingsproblemer, navnlig mht. korrekthed.

Det er i et historisk perspektiv interessant, at man igen kan operere med en implicit norm uden hele tiden at tage forbehold for dens gyldighed, og at det er Erik Hansen, den veloplagte provokatør, der står for disse meget værdsatte og værdifulde sprogbreve. Mere end mange andre har netop han i skrift og tale understreget prestigenormens diskutabile beskaffenhed, men han har på den anden side altid fastholdt, at det kan være nyttigt med en fælles norm.

Sprogkonsulentstillingen er etableret sideløbende med andre former for sprog- og kommunikationsundervisning. Der gives kurser for særlige medarbejdergrupper, fx studieværter, der undervises mere generelt i tv- og radioformidling, der er kurser i skriftlig fremstilling og ad hoc-kurser af vidt forskellig karakter.

Et stående tilbud gennem de sidste årtier har været individuelle lektioner i oplæsning og mundtlig fremstilling hos lektor Vagn Rehling og hans kolleger. Rehling er en af landets førende pæda-

goger inden for hele det mundtlige felt, og mange har forbedret deres formidling kendeligt, men dels har det altid været frivilligt, om en medarbejder ville tage timer i mundtlig fremstilling, dels har emnet ikke nydt så stor bevågenhed, som dets betydning kunne berettige.

Alt i alt ser det ud til, at der i Danmark er et mere beskedent samarbejde mellem sprogfolk og radio/tv-medarbejdere, end der er i Norge (jf. Finn-Erik Vinjes talrige publikationer), i Sverige (jf. Bertil Moldes arbejder), i Island (jf. Jakob Benediktson og Baldur Jónsson) og på Færøerne (jf. Jóhan Hendrik Poulsen).

Esko Koivusalos indledning gav interessante oplysninger om forholdene i vort værtsland Finland. Meget kan en dansker nikke genkendende til: Påvirkningen fra hovedstaden, udviklingen fra dialektsamfund til regionalsprogssamfund, (NB: det skal anføres, at Matti Sadeniemi ikke mener, at der er nogen finsk parallel til de øvrige landes regionale rigssprog), den hastige udviklingstakt, ungdommens nydannelser og de ældres skepsis, sprogforskernes fordeling mellem normativt og deskriptivt indstillede, mellem konservativt og radikalt tænkende ("strammere" og "slappere"). Dog har vi næppe diskuteret "frit mundtligt talesprog" contra "skriftsprogspræget talesprog", der vel almindeligvis opfattes som komplementære størrelser i mediesproget.

Professor, dr. phil. Jørgen Fafner har imidlertid i en meget læseværdig artikel peget på en spændende mulighed: "Imellem det udarbejdede skriftsprog og det helt spontane talesprog står man sig ved at arbejde med en mellemform, en art optimalt kvalificeret talesprog, der på en gang bevarer skriftsprogets iboende vilje til at følge tanken til dørs og profiterer af spontantales kortere syntaks og større lethed".

Blandt de nordiske sprognævn er der både eksempler på nævn, der ifølge deres bestemmelser er forpligtede over for de elektroniske medier, og nævn, der ikke er bundet til den opgave. For os alle er mediesproget ikke desto mindre af vital interesse, ja det kan undertiden være svært at finde et mere spændende arbejdsfelt end netop dette. Også derfor må vi takke arrangørerne for at inddrage emnet på årsmødet i Jyväskylä.

Litteraturliste

- Albeck, Ulla (1942). Farlige Ord. En rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog.
- Eriksen, Jens-Martin og Bent Møller (1984). Svære ord – og lette. Statens Informationstjeneste, 1984.
- Fafner, Jørgen (1978). Sproget i radio og fjernsyn. Danmarks Radio 1925–1975, bd. III., red. af Nørgaard m.fl.
- Hansen, Erik (1965). Reklamesprog.
- Hansen, Erik (1972). Ping- og pampersprog.
- Hansen, Erik (1985 ff). Sprogbreve. Danmarks Radio, internt.
- Kjøller, Klaus (1977). Aktiv Seer.
- Kjøller, Klaus (1982). Sprogets vej til sindets fred.
- Kjøller, Klaus (1985). Flere patruljerende retorikere på gaden! Retorisk Festskrift, red. af Lone Rørbech og Peder Skyum-Nielsen.
- Lund, Jørn (1978). Sproget i Danmarks Radio – normerne. Sprognormer i Norden, Nydanske Studier 12.
- Lund, Jørn (1982). Sprog og sprogbrug i dag.
- Lund, Jørn (1984). Den danske skole og dialekterne. Sprog i Norden 1984.
- Lund, Jørn (1985). Det sprogsociologiske klima i de nordiske lande. Sprog i Norden 1986.
- Löb, Henrik (1976). Udtalen i Danmarks Radio. Rapport om en undersøgelse af udtalevariationen i DRs udsendelser. Specialeafhandling, Københavns Universitet.
- Modersmål-Selskabet (1983). Dansk i Æteren.
- Mortensen, Frands (1972). Kommunikationskritisk analyse af 22-Radioavisen. Sprog i Norden. 1974.
- Rørbech, Lone (1982). Den fremmedgjorte tale. Overvejelser over mundtligheden i ærmediernes nyhedsoplæsning. Retorik Studier 6.